

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 342.721

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2025.4.26>**Коваль Г. С.,**

здобувач кафедри кримінального процесу та криміналістики

Одеського державного університету внутрішніх справ

ORCID: 0009-0006-5047-1013

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СТАТУСУ ОСОБИ, ЗНИКЛОЇ БЕЗВІСТИ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН

Анотація. У статті аналізуються особливості правового статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин. Правовий статус особи, зниклої безвісти, характеризується захистом її прав і майна, а також зобов'язанням держави розшукувати її. Зникла особа зберігає свої права, гарантовані Конституцією та законами, а її родичі мають право на інформацію про розшук та долю зниклого. Статус набувається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти.

Встановлено, що особою, зникла безвісти за особливих обставин вважається особа, яка зникла безвісти у зв'язку із збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру. Особа набуває статусу такої, що зникла безвісти за особливих обставин, з моменту внесення про неї відомостей, що містяться у заяві про факт зникнення, до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, у порядку, передбаченому цим Законом, та вважається такою, що зникла безвісти за особливих обставин, з моменту подання заявником заяви про факт зникнення особи. Визначено, що особа вважається зниклою безвісти за особливих обставин до моменту припинення її розшуку.

З'ясовано, що заява про розшук особи, зниклої безвісти за особливих обставин, подається до відповідного територіального органу Національної поліції України. Заява про розшук особи, зниклої безвісти за особливих обставин, може бути подана родичем такої особи, представником військового формування, органом державної влади, органом місцевого самоврядування, громадським об'єднанням або будь-якою іншою особою, якій стало відомо про зникнення. Надання особі статусу зниклої безвісти за особливих обставин відповідно до цього Закону не позбавляє її родичів або інших осіб права звернення до суду із заявою про визнання такої особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою.

Зауважується, що на підставі зібраної інформації відбувається побудова слідчих версій та формується план наступних слідчих дій, які спрямовані на розшук особи чи встановлення місця знаходження трупу такої особи. Встановлено, що складність пошуку зниклих осіб, зниклих за особливих обставин, часто пов'язана з активністю обстрілів місця зникнення особи, активних бойових дій тощо.

Ключові слова: особа, зникла безвісти, особа, зникла безвісти за особливих обставин, правовий статус особи, зниклої безвісти, розшук особи, збройний конфлікт, слідча версія.

Koval H. S. Organizational and legal basis of the status of a person who has disappeared under special circumstances

Abstract. The article analyzes the peculiarities of the legal status of a person who disappeared under special circumstances. The legal status of a missing person is characterized by the protection of his rights and property, as well as the obligation of the state to search for him. A disappeared person retains his rights guaranteed by the Constitution and laws, and his relatives have the right to information about the search and fate of the disappeared person. The status is acquired from the moment of entering information into the Unified Register of Missing Persons.

It has been established that a person who has disappeared under special circumstances is considered a person who has disappeared in connection with an armed conflict, military operations, temporary occupation of part of the territory of Ukraine, emergency situations of a natural or man-made nature. A person acquires the status of one who disappeared under special circumstances, from the moment the information contained in the statement about the fact of disappearance is entered into the Unified Register of Persons Missing under

Special Circumstances, in the manner provided for by this Law, and is considered to have disappeared under special circumstances, from the moment the applicant submits a statement about the fact of the person's disappearance. It was determined that the person is considered missing under special circumstances until the moment of termination of his search.

It was found that an application to search for a person who disappeared under special circumstances is submitted to the relevant territorial body of the National Police of Ukraine. An application to search for a person who has disappeared under special circumstances may be submitted by a relative of such person, a representative of a military formation, a State authority, a local self-government body, a public association or any other person who has become aware of the disappearance. Granting a person the status of a missing person under special circumstances in accordance with this Law does not deprive his relatives or other persons of the right to apply to the court with an application to recognize such a person as missing or to declare him dead.

It is noted that on the basis of the collected information, investigative versions are built and a plan of subsequent investigative actions is formed, which are aimed at searching for a person or establishing the location of the corpse of such a person. It has been established that the difficulty of finding missing persons who have disappeared under special circumstances is often related to the activity of shelling the place where the person disappeared, active hostilities, etc.

Key words: *person, missing person, person, missing under special circumstances, legal status of person, missing person, search for person, armed conflict, investigative version.*

Постановка проблеми. Фундаментальні соціально-політичні та економічні перетворення, переоцінка соціальних та особистих цінностей, заміна моральних та ідеологічних норм життя внаслідок повномасштабного вторгнення до нашої країни свідчить про об'єктивну необхідність вирішення проблем боротьби з цим явищем зникнення особи безвісти та розробку єдиної комплексної системи для виявлення та розшуку таких людей правоохоронними органами.

Основну роль у виявленні та розшуку зниклих безвісти відіграють органи національної поліції. Водночас у роботі поліції залишається низка невирішених проблем щодо необхідності зміни та вдосконалення правового, слідчого та судово-медичного забезпечення розшуку, в цілому, та розшуку різних категорій громадян, зокрема. Відтак, на сьогоднішній день залишаються невирішеними відповідне правове регулювання обшуку, проведення всіх оперативно-розшукових заходів та якісне та об'єктивне розслідування цієї категорії справ. Перш за все, ця проблема найбільш помітна в практиці розшуку зниклих безвісти, якій бракує цілісної системи її реалізації під час дії особливого стану в Україні, що додатково утворює обрану тему як актуальну, своєчасну та практично значиму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняними науковцями чимало проведено наукових досліджень в частині аналізу проблематики правового статусу особи, зниклої безвісти, серед яких варто вказати

роботи Д. Бойчук, В. Гожій-Демиденко, О. Зайчук, В. Журавського, О. Іляшко, Н. Камінської, А. Кличкова, І. Колошко, О. Мазурок, М. Перепелиці, Л. Фесечко та інші. Питання розслідування насильницьких кримінальних правопорушень досліджували Ю. П. Алєнін, Л. І. Аркуша, В. Д. Басай, В. В. Бірюков, Т. В. І. Галаган, В. Я. Горбачевський, В. А. Журавель, В. П. Захаров, А. В. Іщенко, О. А. Кириченко, Н. І. Клименко, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, І. В. Лисенко, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, М. А. Погорецький, О. С. Саїнчин, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалова, С. С. Чернявський, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітько та інші. Водночас питання розслідування зникнення осіб безвісти за особливих обставин є малодослідженими та такими, що викликають значний інтерес в сучасних реаліях українського буття.

Метою даної статті є вивчення організаційно-правових особливостей статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин.

Виклад основного матеріалу. Правовий статус осіб, які зникли безвісти в умовах воєнних дій визначається з урахуванням спеціального Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [1], який відносить воєнні дії до «особливих обставин».

Першочергово необхідно з'ясувати зміст поняття «правовий статус особи». Розглянемо детальніше.

Так, у науковій літературі знаходимо позицію, згідно якого правовий статус особи ста-

новить «систему закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права (тобто такий, що має правосуб'єктність) координує свою поведінку в суспільстві» [2, с. 377].

У свою чергу, визначається, що «основи правового статусу є комплексним державно-правовим інститутом, складовою якого є права, свободи та обов'язки громадян, правовий статус особи співпадає з її громадянством та визначається окремими особливостями соціального статусу, який існує в кожний конкретний історичний період розвитку суспільства і держави» [3, с. 128].

Також, цікавим є зауваження з приводу того, що «поняття «правовий статус» і «правове становище» етимологічно та по суті збігаються, відображають основні сторони юридичного буття індивіда – інтереси, потреби, мотиви, всі форми взаємин з державою» [4, с. 75].

На думку В.В. Макарчук аналізоване поняття «в сучасних умовах соціально-політичного та економічного розвитку держави, на думку вченого, дане поняття набрало свого широкого використання з іншими правовими категоріями (правовим режимом, правовим становищем та ін.)» [5, с. 21].

Звернемося до дослідження поняття особи, яка зникла безвісти за особливих обставин. Так, в першу чергу, це є певний правовий статус такої особи.

Першочергово варто відмітити, що чинним законодавством передбачено окремо поняття «зникла безвісти особа» та «особа, зникла безвісти за особливих обставин». Взагалі, зникла безвісти особа – це будь-яка фізична особа, стосовно якої відсутні відомості про її місцезнаходження на момент подання відповідної заяви про її розшук [6, с. 114].

Нормативно чітко сформовано перелік суб'єктів, які можуть бути заявником у таких випадках. Так, згідно ст. 18 вказаного Закону України заяву про зникнення особи може бути подано «родичем зниклої особи, представником військового формування, органом державної влади, органом місцевого самоврядування, об'єднанням громадян або будь-якою іншою особою, якій стало відомо про

зникнення, Комісією з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, якщо вищезазначені особи звернулися до неї з повідомленням про зникнення особи» [1].

Разом з тим, маємо окрему категорію зниклих безвісти осіб, якими є зниклі безвісти за особливих обставин. Особа не зникає сама по собі, лише під дією певних факторів, наприклад, збройний конфлікт, воєнні дії, тимчасова окупація частини території України, надзвичайна ситуація природного чи техногенного характеру. Саме тому, вважаємо, що правовий статус особи, які зникла за особливих обставин є спеціальним правовим статусом, що може включати в себе не лише цивільно-правові, але й процесуально-правові складові.

З точки зору, організаційних моментів, особа вважається такою, що зникла за особливих обставин з моменту, коли щодо неї здійснено відповідний запис в Єдиному реєстрі осіб, зниклих безвісти за особливих обставин та буде перебувати й цьому статусі до тих пір, поки не буде зупинено розшук щодо неї (наприклад, шляхом винесення постанови про визнання трупа особою, яку розшукували).

Звісно, при визначенні статусу особи, яка зникла безвісти за особливих обставин слід також взяти до уваги той спектр прав та обов'язків, який зазнає змін внаслідок цього. Так, обсяг прав осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, передбачено статтею 5 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» де вказано, що така особа має всі права, гарантовані Конституцією та законами України [7].

У разі набуття статусу особи, яка зникла безвісти за особливих обставин обсяг цивільної правоздатності такої особи не змінюється та залишається в такою, якою передбачено нормативними положеннями цивільного законодавства (ЦК України) [8]. Обсяг цивільної правоздатності фізичної особи передбачено статтею 26 ЦК України, що означає: усі фізичні особи є рівними у здатності мати цивільні майнові і немайнові права і здатності мати обов'язки як учасника цивільних правовідносин. Тобто набуття зазначеного правового статусу не впливає на обсяг цивільної

правоздатності таких осіб.

Варто також взяти до уваги, що відповідно до чинного законодавства, за особами, зниклими безвісти за особливих обставин, зберігається місце роботи, займана посада, середньомісячний заробіток, а також гарантії, визначені Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» та іншими актами законодавства України [9].

Окремо слід звернути увагу на те, що у міжнародних договорах, ратифікованих Україною, не міститься чіткого поняття «особи, зниклої безвісти», однак Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006 року має посилання на визначення того, що зникнення особи може бути пов'язане із «арештом, затриманням, викладенням чи позбавленням волі в будь-якій іншій формі представниками держави чи особами або групами осіб» [10], а також встановлює обов'язки держав-учасниць перед зниклими особами у сфері соціального захисту, забезпечення прав власності такої особи та її прав в контексті сімейного права.

Так, як було визначено попередньо, відповідним суб'єктом має бути здійснено подання заяви, в тому числі, до правоохоронних органів щодо повідомлення про зникнення особи, за фактом чого, в переважній більшості, вносяться відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та відкривається відповідне кримінальне провадження. І саме на цьому етапі важливого значення набуває підстава, умови, обставини, керуючись якими заявник вважає ту чи іншу особу зниклою безвісти, що має дуже важливе значення для кримінального провадження. Якщо, наприклад, підставою для такої заяви є відповідне сповіщення родині від територіального центру комплектування та соціальної підтримки, то в такому документі відразу зазначено дату та місце, а також обставини зникнення особи. А якщо особа зникла за інших обставин, то такі обставини встановити складніше, навіть, якщо мало місце зникнення в прифронтовій зоні чи зоні бойових дій, що може свідчити про вчинення щодо такої особи воєнного кримінального правопорушення.

З цього приводу в науковій літературі

надається визначення щодо осіб, зниклих безвісти внаслідок збройного конфлікту, як таких осіб, «чиї сім'ї не мають відомостей про них після їхнього зникнення під час збройного конфлікту або ситуації насильства всередині країни» [11, 403].

Сьогодні однозначно не вирішеним є питання строку відсутності відомостей про зниклу безвісти особу, адже досить часто така інформація відсутня тижнями перш, ніж заявник звертається з цього приводу до відповідних органів.

Задачею правоохоронних органів є встановлення місця знаходження безвісти зниклої особи. Досить часто сам факт зникнення особи є очевидним, однак обставини такого зникнення залишаються до кінця невідомими, особливо якщо мова йде про зниклих осіб в районах бойових дій щодо яких залишається відкритим питання настання смерті чи потрапляння у ворожий полон. Відповідно, на момент початку досудового розслідування необхідно встановити такі дані, які з одного боку підтверджують безвісне зникнення особи, а з іншого – вказують жертвою яких обставин вона стала та що важливо, дозволяють встановити місце події.

Відповідні службові особи слідчих органів, які отримали заяву про зникнення особи за особливих обставин, відразу вивчають обставини, що передували зникненню. Якщо подія мала місце під час виконання відповідного бойового завдання по захисту Батьківщини, слідчим мають бути скеровані відповідні запити до військової частини чи керівництва підрозділу, службовцем якого була зникла особа, з метою отримання вихідних даних, результатів службового розслідування, пояснень свідків та їх дані тощо.

Висновки. Саме на підставі зібраної інформації відбувається побудова слідчих версій та формується план наступних слідчих дій, які спрямовані на розшук особи чи встановлення місця знаходження трупу такої особи. На превеликий жаль, дуже велика кількість осіб зниклих військовослужбовців щодо яких на підставі даних службових розслідувань та показів свідків, стає відомо про загибель такої людини, однак саме тіло залишається на полі бою і через активність бойо-

вих зіткнень, обстрілів тощо, стає неможливим його відповідна евакуація. За таких умов, статус особи залишається як зникла безвісти особа і триватиме або до моменту, коли все

ж тіло вдасться забрати та передати на поховання або ж зі спливом відповідних строків таку особу буде визнано померлою у судовому порядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12.07.2018 р. № 2505-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. Харків: Консул, 2001. 656 с
3. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Голов. ред. В. М. Литвин. К.: Вища школа, 2002. 430 с.
4. Загородня Н.В. Адміністративно-правовий статус громадян України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2018. № 33. С. 75-77
5. Макарук В.В. Поняття «правовий статус особи» в теоретично-правовій літературі. Право. № 3. 2015. С. 18-22.
6. Перепелиця М., Бойчук Д. Особливості набуття правового статусу особи, зниклої безвісти. Актуальні проблеми правознавства. 2019. Вип 3 (19). С. 113–120.
7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4233>
8. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
9. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 15, ст.190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#top>
10. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_I54#Text
11. Фесечко Л. І. Пошук осіб, зниклих безвісти внаслідок збройного конфлікту. Актуальні проблеми політики. 2009. Вип. 37. С. 401–410. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/325>

Дата першого надходження рукопису до видання: 14.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025